

AHMET HAMDİ TANPINAR'IN BURSA'DA ZAMAN ŞİİRİNDE ZAMAN VE MEKÂN ALGISI*

Tuba DALAR**

Öz

Ahmet Hamdi Tanpınar, Osmanlı Devleti'nin son zamanlarına ve Cumhuriyet'in kurulup kökleştiği çağa şahit olan çoğu aydın gibi medeniyet krizini ruhunda hisseder. Cumhuriyet'in bu huzursuz aydını, devam ederek değişmek, değişerek devam etmek gibi makul bir sentezle huzura ermeye çalışır. Zaman ve mekânın ruhu, Ahmet Hamdi Tanpınar'ın kaleminden çıkan her satıra sinmiş durumdadır. Osmanlı hayat tezahürlerini işleyen Bursa'da Zaman şiiri, her bir köşesinde kültür sentezinin izleri görülen ve Tanpınar'ın üzerinde bıraktığı derin etkisiyle bilinen Bursa'ya yazılır. Tanpınar şiirini anlamak için zaman, mekân, bellek, tarih, rüya ve imgelem üzerine düşünmek gerekir. Bu kavramlar, Tanpınar'ın satırlarında, unutulmaya yüz tutan toplumsal kimliğe yapılan birer çağrı olarak yer alır. İmgesel olarak yapılan belleğin, kolektif bir boyutu olduğu muhakkaktır. Bireysel ömrü aşan ve tarihselleşen kültürel bellek, hatırlama yolu ile geçmişi yeniden kurar. Tam da bu noktada bellek, unutmaya karşı zaman ve mekâna tutunur. Bu nedenle, Ahmet Hamdi Tanpınar zamana ve mekâna başka bir nazarla bakar. Zaman ve mekânın bellek ile olan etkileşiminin farkında olan şair, bu kavramlara simgesel bir değer yükler. Bu çalışmada, Bursa'da Zaman şiirinden yola çıkılarak Ahmet Hamdi Tanpınar'ın zaman ve mekân algısı gözden geçirilecek, eserlerini şekillendiren his ve düşünce dünyası tespit edilmeye çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Tanpınar, Zaman, Mekân, Kültürel Bellek, Tarih, Rüya, İmgelem.

---

* Bu makale, İKSAD tarafından 9-11 Şubat 2018'de Şanlıurfa'da düzenlenen El Ruha II. Uluslararası Sosyal Bilimler Kongresinde sunulan bildirinin genişletilmiş halidir.

** Dr. Öğr. Üyesi, Kastamonu Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, tdalar@kastamonu.edu.tr

Time and Space Perception in Ahmet Hamdi Tanpınar's Poem 'Bursa'da Zaman'

Abstract

Ahmet Hamdi Tanpınar feels the civilization crisis in his soul like the most of the intellectuals who witnessed the last days of the Ottoman State and the establishment of the Republic. This uneasy intellectual of the Republic tries to find peace with a reasonable synthesis, such as changing to continue and continuing to change. The soul of time and space pervades every line that comes out of Ahmet Hamdi Tanpınar's pen. In his poem *Time in Bursa (Bursa'da Zaman)*, which deals with Ottoman life manifestations, is written to Bursa, known for its profound influence on the Tanpınar, where the synthesis of culture is seen on each corner. To comprehend Tanpınar's poetry, it is necessary to think about time, space, memory, history, dream and imagination. These concepts take place in the lines of the Tanpınar as a call to the forgotten social identity. It is certain that imaginative memory has a collective dimension. The cultural memory that transcends individual life and becomes historical re-establishes the past by way of recollection. At this point, memory holds on to time and space against forgetting. For this reason, Ahmet Hamdi Tanpınar looks at time and space with another perspective. The poet, aware of the interaction of time and space with memory, attributes a symbolic meaning to these concepts. In this study, time and space perception of Ahmet Hamdi Tanpınar will be sketched out from the poem of *Time in Bursa* and the world of feeling and thought that shapes his works will be tried to be determined.

Keywords: Tanpınar, Time, Space, Cultural Memory, History, Dream, İmagination.

Giriş

Chateaubriand'ın tanımlamasıyla şiir "seçme ve gizleme sanatı"dır. Sözcük, dizede ilk anlamının dışına çıkarak yeni anlamlara ulaşır, yeniden var olur. Şiir tek başına sözcük, dize ya da ritim değildir ancak tüm bunların hepsidir. Şiiri oluşturan unsurların içinde imge ve bellek de vardır. Stephen Spender, belleğin şiirdeki fonksiyonu için şöyle der: "Belki de belleğin, şiir yetisinin ta kendisi olduğunu söylemek yanlış olmaz. Çünkü imgelem, belleğin çalışmasından başka bir şey değildir." (Çolak, 2011, s. 20) Daha önceden bilmediğimiz şeyleri imgeleyemeyeceğimizi belirten Spender, imgelem gücünün, geçmiş yaşantıların anımsanarak başka duruma uygulanabilme yetisi olduğunu altını çizer.

Buradan hareketle büyük şairlerin güçlü bir belleğe, eşya ve insana dair güçlü betimleme gücüne sahip oldukları fikrine varır.

Bazı şairler, sözcüklerin her birini yaşarlar, şiirleri içsel bir sürecin ürünüdür. Saf şiirin peşinde olan Ahmet Hamdi Tanpınar'ın Bursa'da Zaman şiiri, böyle bir yaşanmışlık, içtenlik, imge ve bellek bütünüdür. Şiirlerinde genellikle bireysel duyularını yansıtan Tanpınar, Bursa'da Zaman'da milli romantik bir bakış açısı geliştirir. Ahmet Haşim ve Yahya Kemal onun şiirlerini besleyen yerli kaynaklardır. Mehmet Kaplan, onun için: "*Yahya Kemal kadar titiz ve sabırlı başka bir Türk şairi de Ahmet Hamdi Tanpınar'dır. Kırk yıl şiiri hayatının başlıca meselesi ve meşgalesi haline getiren bu şairin eserleri nihayet dostlarının ısrarıyla bir kitap halinde basıldı. Kendisine kalsa ömrünün sonuna kadar onları yeniden yazmağa devam ederdi.*" (Kaplan, 2008, s. 63) der. Şairin bireysel duyarlılığında Haşim'in, tarih bilincinde Yahya Kemal'in, musiki zevkinde de Dede Efendi'nin izleri görülür. Bursa'da Zaman şiirinde, Yahya Kemal'in Süleymaniye'de Bayram Sabahı etkisi hissedilir. Ayrıca Valery, Mallarme, Baudelaire gibi batılı şairleri de beğenen Tanpınar'ın düşünsel dünyasında; zaman bilinci Bergson, rüya fikri Freud, mekân algısı ise Bachelard etkisi ile şekillenir.

Orhan Okay'ın "*bir yağın duygunun yoğun ifadesi*" (Okay, 2015, s. 237) olarak nitelendirdiği Bursa'da Zaman şiiri, yoğun bir imgesel söyleme sahiptir. Şiirde sembolist olan şaire göre sembol, tıpkı musiki gibi kâinatı dağıtıp yeniden toplar. Bu şahsa özgü dağıtma ve toplama eylemi sonucunda şiir, yeni yorum ve okumalara açık bir metin haline gelir. Söz konusu çok katmanlılık, sanat eserinin temel vasıflarından biridir.

Ahmet Hamdi Tanpınar, şiirlerinde bireysel, nesirlerinde sosyokültürel bir bakış açısına sahiptir. Bu nedenle onun his ve düşünce dünyasını daha iyi anlamak ve kapalı dizeleri aralayabilmek için nesirlerinin kapısını çalmak gerekir. Şairin adıyla birlikte anılan Bursa'da Zaman şiiri, mazi ile hesabını gören bir Türkiye'nin peşinde bir ömür harcayan Tanpınar'ın içsel hesaplaşmalarından biridir.

Bursa'da Zaman Şiirini Mekân Üzerinden Okumak

“Eşyayı bırakmalı, güzelliğinin saltanatını
içimizde kursun...”

Ahmet Hamdi Tanpınar

Kimlik kavramı, zaman ve mekândan bağımsız olarak inşa edilemez. Kimlik inşası, bir tarafı ile geleneğe bağlıyken diğer tarafıyla bireysel bir kopuşu gerektirir. Geleneğe bağlılık, devam düşüncesini beraberinde getirir. Tanpınar “*devam ederek değişmek, değişerek devam etmek*” söylemiyle, kimliklenme sürecini sosyokültürel boyutta ele alır. Kimlik kavramı, doğası gereği zaman ve mekân ile iç içedir. Zira bir mekânın içine doğan birey, kendini ancak bir mekânda var edebilir.

Kimlik inşasında mekân, bireyin ben ve öteki arasındaki sınırları yönetme biçimini gösterir. Söz konusu olan kolektif mekânlar olduğunda, öteki ile araya koyulan bu sınırlar toplumsal boyutta çizilmiş olur. “*Neyiz? Nereye gidiyoruz? İşte her gün içimizde kilitlenen sual.*” (Tanpınar, 2013, s. 245) diyen Ahmet Hamdi Tanpınar, kimlik, bellek, mekân ve zaman üzerine düşünen bir aydındır. Bursa'da Zaman şiiri, Tanpınar'daki zaman ve mekân algısının en estetik tanığıdır.

“Bursa'da bir eski cami avlusu,
Küçük şadırvanda şakırdayan su;
Orhan zamanından kalma bir duvar...
Onunla bir yaşta ihtiyar çınar
Eliyor dört yana sakın bir günü.
Bir rüyadan arta kalmanın hüznü
İçinde gülüyor bana derinden.
Yüzlerce çeşmenin serinliğinden

Ovanın yeşili göğün mavisi

Ve mimarîlerin en ilâhisi.”

Ahmet Hamdi Tanpınar, Evliya Çelebi için “*ruhaniyetli bir şehir*”, Sadrazam Keçeci Fuat Paşa için de “*Osmanlı tarihinin dibacesi*” olan Bursa’yı çok sevdiğini söyler. Ona göre, “*kuruluş devrinin bütün şiiri ve füsunu*” (Tanpınar, 2013, s. 241) Bursa’dadır. Büyük bir rüyayı aksettiren bu şehir, o büyük çağın dilini içimizde konuşur. Tanpınar’ın eserlerinde tarih, kimliği hatırlatan bir uyarı olarak varlığını sürdürür. Osmanlı ve Cumhuriyet arasındaki geçiş döneminin getiri ve götürülerini derinden duyumsayan Ahmet Hamdi Tanpınar, Bursa için bir bölüm ayırdığı Beş Şehir’in önsözünde; “*Beş Şehir’in asıl konusu hayatımızda kaybolan şeylerin ardından duyulan üzüntü ile yeniye karşı beslenen iştiyaktır.*” (Tanpınar, 2011a, s. 9) der.

Bursa’da Zaman şiirinde mekân, daha ilk dizede Orhan Cami tasviri ile karşımıza çıkar. Orhan Gazi zamanında Osmanlı topraklarına katılan, uzun yıllar devletin başkenti olan Bursa’da inşa edilen Orhan Cami, şiirin ilk mekânsal unsurudur. Cami avlusu, şadırvan, duvar ve çınar şairin mekâna yüklediği sembolik anlamlarla şiirin anlam dünyasına katılır. Şadırvanı, duvarı, çınarı ile huzura açılan cami avlusu, okuru ruhani bir boyuta taşır. Ruhun kökensel varlığını şiirsel imgelerde görmek mümkündür. Diğer bir deyişle, şiirsel imge, okuru konuşan varlığın kökenine götürür. Şiirde mekâna dair bu imgeler vasıtasıyla Tanpınar ruhunun huzurunu, özlemlerini ve ıstıraplarını okumak olanaklı hale gelir.

Kültürel bir olgu olan mekân ve zaman, cemiyetin kurucu değerleridir. Özellikle kültürel mekânlar, toplum kimliğinin önemli bir parçasıdır. Gerek bireysel gerekse kolektif anlamda mekân, varoluşun tutunduğu yerdir. Başka türlü söylersek birey ve toplum belli bir mekânda anlam ve değer kazanır. Bachelard’a göre uzam her şeydir, çünkü tek başına zaman belleği canlandırmaz. Miadı dolmuş süreler yeniden yaşanamaz ancak düşünülebilir. Süre fosilleri ancak uzam sayesinde uzamın içinde bulunabilir. Anılar,

uzama bağlandıkları ölçüde yerlerine sağlamca tutunabilirler. (Bachelard, 2008, s. 44)

Şiirde bir mekâna kök salma, aidiyet duygusu ifade eden “duvar” ve “çınar” imgeleri Osmanlı'nın kuruluş dönemine göndermede bulunur. Çınar, ölümsüzlüğün, yaşama erkinin, dirimin simgesidir. Çınar, görkemli ve bilgedir. Toprağa sağlam kökler salması, doğal olarak yayılabilmesi, hızla büyümesi ve geniş yapraklarının koruyucu gölgesiyle Osmanlı'dır. Rüyadan beyliğe, beylikten cihan devletine geçişin müjdecisi, kitlelerin buluşma noktasıdır. Tanpınar için ebediyete kadar yaşayacak olan fertler değil, cemiyetlerdir. Çınar, onun kökenlere bağlılık konusundaki derin hassasiyetinin sembolüdür. Zamanın karşısında ancak cemiyet ve onun tarihi varlığı durabilir. Ayrıca çınar, Osmanlı'nın varoluş sebebidir. Çınar sembolü Osman Gazi'nin meşhur rüyasına da telmihte bulunur. “*Bir rüyadan arta kalmanın hüznü*” dizesi, bu rüyayı işaret etmekle birlikte Tanpınar'ın estetik algısında rüyanın önemini de hatırlatır.

Rüya şairi olan Tanpınar, rüyanın ikinci bir hayat olduğunu düşünür. Ona göre sanat eseri, sanatkâr benliğinin bir köşesinde bilinmeyen bir dip tabakada gizlidir. Eşya şiire konu olabileceksen eğer, onu duygu yoğunluğu altında görebilmek ve aynı yoğunlukla şiire aktarabilmek gerekmektedir. Güneş realitedir, muhayyilenin örtüsüdür. Sembol ise loşluğun koynunda barınır. Onun şiiri rüya halinin en kuvvetli sesidir. Ona göre rüya sadece uykuya münhasır bir hal değildir. Mükemmel bir manzara karşısında da rüya hali yaşanabilir. Tanpınar, Antalyalı Genç Kıza Mektup'ta şiir estetiğini, Valery'den gelen bir etki ile “*en uyanık bir gayret ve çalışma ile dilde rüya halini kurmak*” (Tanpınar, 2013, s. 393) şeklinde açıklar. Tanpınar'ın rüya dediği, her geçen gün içtimai hayatımızdan izleri silinen mazidir. 1901 gibi dünya tarihinin ve medeniyetlerinin değişmeye başladığı bir tarihte dünyaya gelen Tanpınar, Osmanlı yönetimi, Cihan Harbi, Kurtuluş mücadelesi, Cumhuriyet rejimi, demokrasi, inkılap, darbe ne varsa mazimize şekil veren, hepsine şahit olur. Yaşanan süreçte, geleneksel aydın için geçmiş “yitik cennet” iken, liberal aydın için bilimin yaktığı ışıktaki gelişen topluma köstek olarak algılanır. Batı'ya karşı olumsuz bir tavır almayan

Tanpınar, makul bir sentezden yanadır. Bir toplumun değişiminde asıl önemli olanın şekil değil, zihniyet değişimi olduğunun farkındadır. Huzursuzluğunun eseri olan Huzur'da şöyle der Tanpınar: *“Maziyi ihmal edersek, hayatımızda ecnebi bir cisim gibi bizi rahatsız eder, terkinin içine ister istemez sokacağız. O, kendisinden gelmemiz lazım gelen bir şeydir.”* (Tanpınar, 2004, s. 240) Eklemek gerekir ki, Tanpınar'da mazi bir hayat tarzı değil, estetik bir unsurdur. O, bilinçsizce ithal edilmiş bir medeniyetin oluşturduğu melez bir kimlik istemez. Kırkyama bohçalara dönmüş cemiyet hayatımızdan uygun olmayan renkleri çıkarmak ister; fakat bir türlü dolduramadığı bu boşlukların ruhunda yarattığı derin ıstıraptan, rüyalarındaki mazi tilsimine sığınır. Rüya onda bir uyku hali değil, aksine kökensel bir bilme şeklidir.

“Gümüşlü bir fecrin zafer aynası

Muradiye, sabrın acı meyvası

Ömrünün timsali beyaz Nilüfer

Türbeler, camiler, eski bahçeler,

Şanlı hikâyesi binlerce erin

Sesi nabzım olmuş hengâmelerin

Nakleder yâdını gelen geçene.”

Bursa'da Zaman şiirinde ismi geçen mekânlar, bir mimari unsur olmaktan çıkarak, tarihi bir perspektif kazanır. Mekândan hareket ederek geçmişi an'a eklemleyen şair, kelimelerin çağrışımsal değerlerini musiki anlayışı üzerine temellendirir. “Gümüşlü”, “fecr”, ve “ayna” kelimelerini aynı dizide kullanması bu yaklaşımın göstergesidir. Gümüş ile ayna arasındaki ilişki sadece gümüşün ayna yapımında kullanılması değildir. Gümüşlü, Osman Gazi'nin Bursa'da ebedi uykusuna yattığı kümbettir. Fecr, güneşin doğmaya başladığı zaman, tan vaktidir. Gökyüzünün mavimtirak, gümüşümsü olduğu andır. Bu kullanımla Gümüşlü, Osmanlı'nın doğuşuna göndermede bulunur. Şiirde geçen diğer bir mekân,

şairin “sabrın acı meyvası” olarak nitelendirdiği Muradiye Külliyesi’dir. Cami, hamam, medrese, imaret ve türbelerden ibaret olan bu külliye Sultan 2. Murat tarafından yaptırılır. İçerisinde Cem sultan, Şehzade Mustafa ve Şehzade Ahmet gibi talihsiz şehzadelerin türbelerini barındıran Muradiye Külliyesi, Osmanlı’nın, kuruluş dönemini geride bırakırken yaşadığı sıkıntılara göndermede bulunur.

Şiirde mekân, benlik, tarih ve şuuru birbirine bağlayan bir diğer imge Nilüfer’dir. Orhan Gazi’nin eşi Nilüfer Hatun’a telmih eden bu dize, çok katmanlı okumalara olanak sağlar. Orhan Gazi’nin ömrünün timsali Nilüfer Hatun, “beyaz nilüfer” kullanımıyla nilüfer çiçeği ile birleşir. Beyaz nilüfer, suda yaşayan bir çiçek olduğundan, okurun zihinde su imgesi de belirir. Su ve kadın imgesi, yeniden doğuş fikri uyandırır. Bir başlangıç noktasını devletleştiren Orhan Gazi, Tanpınar’ın nezdinde imparatorluğa model teşkil eden şahsiyettir. Ayrıca Nilüfer Hatun tarafından Bursa’da yaptırılan Nilüfer Köprüsü de su imgesiyle birlikte hatırlanır. Böylece bir başka anlam katmanı daha ortaya çıkar. Bir mekândan başka bir mekâna, bir halden başka bir hale ve bir zamandan başka bir zamana geçişin sembolü olan köprü, Tanpınar’ın “devam” fikrine göndermede bulunur.

Şiirde geçen “Türbeler”, “camiler” ve “eski bahçeler” Tanpınar’daki tarih şuurunun gösteren başka başka mekânlardır. “Sesi nabzım olmuş hengâmelerin /Nakleder yâdını gelen geçene” dizelerinde geçen “hengâmeler” sözcüğün çağrışımsal değeri, tarihin en hareketli sahnelerinin kılıç kalkan şakırtısını, cenk seslerini beraberinde getirir. Hengâmelerin sesini nabzında duyan bir insanın, damarlarında dolaşan tek şey tarihin akışıdır. Mehmet Kaplan’ın, “*Bursa’da Zaman şiirinde de şairin ‘ben’i ile dış âlem ve tarih birbirine karışır.*” (Kaplan, 2006, s. 100) şeklindeki tespiti, bu akışı ifade eder. Tanpınar, Bursa’da tarihin seyrini, daha doğru bir ifadeyle kendi temayüllerinin bir aksini bulur. Belki de ayna sembolünü, şehrin bu denli ruhuna ayna tutabilmesinden dolayı kullanılmıştır. “Nakleder yâdını gelen geçene” dizesinde geçen “yâd” kelimesi maziyi; “gelen geçen” ibaresi ise hali anlatır. Bu

kullanım, şairin hal ile mazi arasında kurduğu köprünün bir diğer göstergesidir.

İnsanın mekân tasavvuru, onun varoluşuyla kökensel bağlar kurar. Mekân, insanı dağılmış bir varlık olmaktan korur, bir yere ait kılar. Mekân bir bakış açısı, bir bilinçtir. Bu nedenle şehir, medeniyeti, kültürü, tarihi yansıtan bir değerdir. Birey ve daha büyük ölçekte toplum, mekânı kendi değerler sistemi doğrultusunda kurgular. Bu, ontolojik bir ihtiyaçtır. Kültürümüzdeki cami, medrese, han, hamam, kervansaray, köprü, kuş evleri vb. mimari oluşumlar, yaşamı kuşatan kavrayışımızı, felsefemizi bir estetik değere dönüştürür. Medeniyette devamlılık bilinciyle sürdürülen hayat tasavvurlarımızın çözülmesinden sonra bu mimari unsurların çoğu büyük bir değişim geçirmiş ya da tümüyle unutulmuş hayattımızdan çıkmıştır. (Su, 2017, s. 32) Sosyokültürel yapının nabzını tutan bu mimari oluşumlar, bir anlamda geçmişle kurulan bağların düğüm noktalarıdır. Tanpınar'daki kent algısı için Adalet Ağaoğlu, "*Sanki hayatımızdaki kopuk kopukluğun, eskiye de yeniye de dirençsizliğin bir simgesidir*" (Ağaoğlu, 2008, s. 395) demektedir. Onda uzamın simgesel bir değeri olduğu muhakkaktır. O, mekân olgusunun bellek ile olan etkileşiminin farkındadır. Söz konusu etkileşimde temel misyon mimarînidir. Cumhuriyet sonrası başlayan ve özellikle Demokrat Parti döneminde hız kazanan mimarideki modernleşme ile geleneksel mimari hafızalardan silinir.

Tanpınar için; "*Şehir, bir terbiyenin ve zevkin etrafında teşekkül eden müşterek bir hayattır. Mimari bu hayatın asıl büyük üslubunu yapar.*" (Tanpınar, 2013, s. 231) Osmanlı'nın zengin varisi olan Bursa, kolektif bilinçaltını harekete geçiren bir şehirdir. Ahmet Hamdi Tanpınar'ın defalarca ziyaret ettiği Bursa'yı çok sevmesi, bu şehirden yayılan ruhu kendi ruhuna katıp karmasının nedeni, şehirlerimizde boy göstermeye başlayan yapıların mazi estetiğinden yoksun olmasıdır. Unutulan bir zamandan bugüne miras kalan mimari estetiği görememek, Tanpınar'ı rahatsız eder. Şairin mekân telakkilerinden oluşan Beş Şehir'de Tanzimat sonrası gelişen mimari yorumlanır. Ona göre Tanzimat, geniş manada

yapıcı bir devirdir. Ancak sadece yapmakla kalmış, estetik bir yaratı oluşturamamıştır:

“Şehirlerimizin umumi çerçevesi içinde derhal yadırganan bir yığın eser, mimarının sadece muayyen bir malzemeyi, muayyen bir gaye uğrunda kullanmaktan ibaret olmadığını gösterirler. Cetlerimiz inşa etmiyorlar, ibadet ediyorlardı. Maddeye geçmesini ısrarla istedikleri bir ruh ve imanları vardı. Taş ellerinde canlanıyor, bir ruh parçası kesiliyordu.” (Tanpınar, 2011a, s. 113)

“Mekânın insan ruhundaki izdüşümleri, aynı toprakta büyümüş ve kendini onun rüyasına açmış tüm bireyleri, ortak nesnelere belleğinde bütünleştirir.” (Korkmaz, 2008, s. 42) diyen Korkmaz, bireyin ve toplumların şeyler dünyasında yitip gitmemeleri için tarihselliğini sağlayan bellek mekânlarına tutunabilmeleri, hem uzamsal hem de zamansal boyutta toplumsal geçmişiyle bağlantıya geçmelerinin kaçınılmaz bir gereklilik olduğunu belirtir. Birey kendi kültür değerlerine yabancılaştığında, varoluş kaynaklarına yabancılaşır. Bursa’da Zaman şiirinde geçen mekânlar, kültürün yaratıcı özünü taşıyan, kültürel belleğin sindiği mekânlardır. Kendilik bilinci meydana getiren anımsama mekânları, insana tarihsel bir kimlik sunar. Ahmet Hamdi Tanpınar, mekânsal bir semiyoloji yöntemiyle kaleme aldığı Bursa’da Zaman şiirinde, tarihi, mekân üzerinden okuyarak kültürel kimliğe çok boyutlu bir yorumlama getirir.

Bursa’da Zaman Şiirini Zaman Üzerinden Okumak

“Varolan, zamansal olandır.”

Martin Heidegger

Pek çok düşünür zaman kavramına bir açıklık getirmeye çalışmışsa da zamanın ne olduğuna dair net bir tanımlama yapılamaz. Heidegger, “Zaman nedir?” diye bir soru sorulamayacağını, zira böyle bir sorunun, zamanı bir varlık olarak ele almak anlamına geldiğini belirtir. (Levinas, 2006, s. 9) Başka türlü söylersek, bir varlık olmayan zaman, varlığı ortaya çıkaran, onun gizemini ortadan kaldırandır. Zaman, var olmak için hiçbir

şeye ihtiyaç duymaz. Çünkü varlık var olmadan önce de zaman vardır ve muntazam bir akış halinde sonsuza kadar akacaktır. Heidegger ontolojisinde varlık ve zaman birlikte yürür. Heidegger; zamansallığı, zamanın üç tarzı olan geçmiş, şimdi, geleceğin birleşmesi olarak yorumlar. Geçici olan varlık, zamanın bu üç farklı boyutunu, kendi varoluşsal zamansallığında birleştirir. Varolan, kendi olanaklarını keşfedebilmek için geçmişe dönerek şimdiyi geçmişle birlikte tecrübe eder. Böylece zamanın üç dilimini şimdide yaşar. (Çüçen, 2003, s. 117) Ahmet Hamdi Tanpınar da zamanı ontolojik anlamda yorumlar. Zamanın bölünemez olduğu düşüncesi, nazım nesir tüm sanatsal üretimlerinde kendini gösterir.

“Bir zafer müjdesi burada her isim:

Sanki tek bir anda gün, saat, mevsim

Yaşıyor sihrini geçmiş zamanın

Hâlâ bu taşlarda gülen rüyanın.

Güvercin bakışlı sessizlik bile

Çınlıyor bir sonsuz devam vehmiyle.”

Kentlerin ruhunu okuyan Tanpınar için, zamanı mekânlaştıran Bursa bir açık hava müzesi gibidir. Tanpınar'ın asıl problemi zamandır. Çağının büyük filozofu Bergson'dan ve Bergson'un düşüncelerini romanlarında işleyen Marcel Proust'tan etkilenir. Yukarıdaki dizelerde geçen “tek bir an”, “gün”, “saat”, “mevsim”, “geçmiş zaman”, “hâlâ” ifadeleri, şairin zihnindeki zaman sorunsalını okura yansıtır. Şair, Bursa'da geçen zamana dair Beş Şehir'e şu satırları yazar;

“Bursa'da ikinci bir zaman daha vardır. (...) Yaşadığımız, gülüp eğlendiğimiz, çalıştığımız, seviştığımız zamanın yanı başında, ondan daha çok başka, çok daha derin, takvimle, saatle alakası olmayan; sanatın, ihtirasla, imanla yaşanmış hayatın ve tarihin bu

şehrin havasında ebedi bir mevsim gibi ayarladığı velût ve yekpare bir zaman..." (Tanpınar, 2011a, s.96)

Heidegger'e göre, şimdi'lerin sıralanması, Dasein'in nesnelere bir tarih sırasına koymasındadır. Tarih sırasında konulan şimdiler, kamu zamanıdır. Buna karşılık zamanın kendisi sayılamaz ve bir tarih sırasına konulamaz. Başlangıcı ve sonu belli olmayan şimdilerin sayımı sonsuzdur. Yani akıp giden ve hiçbir zaman durmayan zaman, sonsuzdur. Zamansallık, sona doğru akan zamandır. (Çüçen, 2003, s. 98) Tanpınar'ın zamanı da takvimle saatle ilgisi olmayan, sayılamayan bir zamandır. Bergson gibi o da zamanın saatlerle ölçülemeyeceğini düşünür. Saat onun eserlerinde kültür sorunsalımızın bir simgesi olarak karşımıza çıkar. Tanpınar'ın zaman konusundaki en iyi ironisi, "Ayar saniyenin peşinden koşmaktır." (Tanpınar, 2011b, s. 36) dediği Saatleri Ayarlama Enstitüsü'dür. Huzur'da; "İnsanoğlu, zamanın bu mahpusu, onun dışına fırlamaya çalışan biçare idi. Onun içinde kaybolacağı geniş ve biteviye akan nehrinde her şeyle beraber akacağı yerde, onu dışarıdan seyre çalışıyordu." (Tanpınar, 2004, s. 66) diyen Tanpınar'ın, zaman anlayışını en iyi ifade eden sözcük "akış"tır. Ona göre insanoğlu, zamanın sırrına malik olduğu için oluşun seyrini anlayabilir.

Bergson'da zaman, şuur ve ruh hallerinin sürekli akışıdır. Bergson, insan ruhu ve şuuruyla işleyen zaman ile insanın dışında varolan zamanı ayırır. İnsan ruh ve şuurunda cereyan eden zamanı "süre" olarak isimlendirir. Zira evrendeki zamanın işleyişi ile ruhtaki zamanın (sürenin) işleyişi aynı değildir. Süre, bir nicelik olmadığı için matematiksel olarak ölçülemez. Bergson'un zaman anlayışına göre geçmiş, şimdi içinde devam ettiği için değişiklik sürekli ve bölünemezdir. "Süre, bir zihin sentezidir, ruhsal bir oluşturma, bir nitelikler yumağıdır ve sayı ile ilişkisi yoktur." (Gündoğan, 2010, s. 80) Şuur hallerinin kesintisiz olduğunu kabul eden süre fikri, kesintisiz bir değişimi ve devamlılığı önceler. Süre, iç haldeki sürekli değişmeyi ifade eden ve geçmiş ile bağlantısını kesmeyen yeni bir yaratıştır. Süre; "tepeden yuvarlanan ve yolu üzerine topladığı karlarla büyüyerek önünü açan bir kartopu gibidir." (Gündoğan, 2010, s. 83) Süre'nin sürekli kendi üzerine

yığılarak geleceği inşa etmesi, kartopu metaforuyla somutlaştırılır. Bergson'a göre süre kavramı, geçmişin devam etmesi, hiçbir şeyin kaybolmamasıdır. Başka türlü söylersek, Bergson'da süre kavramı, hafıza ve şuur ile eşdeğerdir. Ayrıca süre, zeka yoluyla değil ancak kendi şuuruna varmış içgüdü, bir nevi içten bilme olan sezgi yoluyla kavranabilir.

Tanpınar'da zaman, parçalanmışlığı değil, bütünlüğü ifade eder. Varoluş ancak artzamanlılık ile mümkün olacağından, Tanpınar var olanı yekpare bir zaman içinde algılamış, zamanın ve varlığın sırrına ermiştir. Güvercin bakışlı sessizliğin sonsuz devam vehmiyle çınlaması, artzamanlılığın kesintiye uğramaması gerektiği düşüncesine bir göndermedir. Güvercin imgesi, ruhu, vicdan huzurunu, saflığı, arınmışlığı, iyi niyeti ve Nuh Tufanı'ndan sonra gagasında zeytin dalı ile Nuh'a geldiği için barış umudunu simgeler. Şair bu özgün imge ile bir vehim olarak algılanan sonsuz devam düşüncesi ile barışma umudunun ruhu huzura erdireceğine dikkat çeker. Sessizlik ve çınlama gibi anlamsal açıdan birbirine zıt sözcüklerin bir arada kullanılması, Tanpınar ruhundaki gelgitlerin tezahürü olabilir.

Bu hayalde uyur Bursa her gece,
Her şafak onunla uyanır, günler
Gümüş aydınlıkta serviler, güller
Serin hülyasında çeşmelerin.
Başındayım sanki bir mucizenin
Su sesi ve kanat şakırtısından
Billûr bir âvize Bursa'da zaman.
(...)

Bir ilâh uykusu olur elbette
Ölüm bu tılsımlı ebediyette,
Belki de rüyası büyük cetlerin,
Beyaz bahçesinde su seslerinin.

Şair, devam fikrini, sonraki bentlerde de işlenmeye devam eder. “Bu hayalde uyur Bursa her gece / Her şafak onunla uyanır, günler” dizelerinde geçen uyumak ve uyanmak fiilleri ile müteakip bir zamana işaret eden “her gece” ve “her şafak” ifadeleri, Tanpınar’ın devam hayali olarak okunabilir. Tanpınar’ın aydınlığın gümüşü rengi ile çeşmelerin serin hülyasına eşlik eden gümüşü sular arasında kurduğu birliktelik, şiire görsel bir boyut kazandırır. Onda göze/görmeye dayalı bir anlatım biçimi vardır. “Görme, sözcüklerden önce gelir.” (Berger, 2011, s. 7) diyen Berger, düşünce ve inançların görmeyi etkilediğini vurgular. Bakmayı bir seçme edimi olarak yorumlayan Berger’e göre imge, yeniden yaratılan bir görünümdür. Başka türlü söylersek, her imge bir görme biçimidir. Zaten sanat eseri, sanatkâra ait görme biçiminin soyutlanmasından başka bir şey değildir.

Tanpınar’da zamanı anlatan “akış” sözcüğü, onun poetikasında “su” ile imgeleşir. “İmgelem için, akan her şey sudur; akan her şey suyun doğasına katılır.” (Bachelard, 2006, s. 132) Su, kozmik döngünün başlangıcında bulunan bütün güçleri potansiyel olarak barındıran bir hayat kaynağıdır. Su, kadın simgesidir, yaratılışı, yeniden doğuşu anlatır. Ayrıca su şekillendir, yapıştırır ve birleştirir. Önüne kattığı her şeyi birleştiren “evrensel tutkal”dır. Arılığa, berraklığa dair tüm imgelem suda toplanır. Berrak su gösterir, gösteren her şey aynı zamanda görür. Serin su uyandırır ve uyanan alnın altında yepyeni bir göz açılır. Maddesel imgeleme suyun tözüne katılan serin bakış birtakım kıvılcımlar kazanır. (Bachelard, 2006, s. 163) Tanpınar’ın şiirinde akan, birleştiren, arındıran, gösteren su, güvercinlerin kanat çırpmasında dahi (kanat şakırtısından) görünür.

Yükselme, semavi olana yönelme gibi çağrışımlarla gelen kanat, su ile birleştiğinde okuru ruhani bir yaratma potansiyelinin eşiğine, ruhsal aydınlanmaya götürür. Müteakip dizedeki “billur avize” ibaresi de bu aydınlanmanın tezahürüdür. Billur ve avize sözcüklerinin müşterek yönü aydınlıktır. Saf, duru gibi sözcüklere de ikame eden billur, bu anlamıyla yine “su” imgesine bağlanır. Su, tözlerin içine sızabilen bir imgedir. Tanpınar'a göre, anasır-ı erbaadan ruhi hayatımıza en fazla tesir eden sudur. Bize kendi hayalimizi veren su; “Heraklit'ten beri zaman fikrinin sembolüdür” (Tanpınar, 2013, s. 225)

Sanatkârın ruhunda barınan düşler, onun eserinde de kendini gösterir. “Sözcelem gücü en yüksek olan düşsellik biçimi olarak şiir, insan varoloğunu imgeleyen bir özsellik öngörür.” (Bozkurt, 2015, s. 179) Varlığı sözle tamamlayan şiir, zamana ve mekâna ait olanların, diğer bir deyişle belleğin taşıyıcısıdır. Sanatkâr için dünya okunacak bir metindir. Her sanatsal yaratı, varlığı kendi görme biçimleri doğrultusunda okur. Cemiyet değerleri, sürekli bir değişim içerisindedir. Dolayısıyla imge, sanatkâra, topluma ve içinde bulunulan çağa göre değişik okumalara olanak tanır. Bursa'da Zaman şiirinde Ahmet Hamdi Tanpınar'ın imgelem dünyası incelendiğinde, onun Bursa'da kendi ruhunun imgelerini bulduğu söylenebilir.

Yekpare ve bölünmez bir zamanı yaşayan Tanpınar'da sanat, ölümden sonraki hayattır. Sanat eserleri, gelenek-görenek, tarih gibi topluma ait değerlerin hepsi cemiyetin süreklilik şuurudur. Birey ölüme yazgılıdır, oysa cemiyette süreklilik vardır. Cemiyet hayatı, kendinden önce gelene eklenerek ebedilik zincirini oluşturur ve böylece ölüm düşüncesini yener. Tarihin manası ise topluluk şuurunu devam ettirmesinde aranmalıdır.

Sonuç

Şiir, evreni söze dönüştüren bir edimdir. Ahmet Hamdi Tanpınar'ın söze dönüşen evreninde zaman, mekân, musiki ve rüya ön plandadır. Bursa'da Zaman şiiri, kendi içinde konaklamayı öğrenmiş olan Tanpınar'ın mekân ve zaman ile birlikte kendi

ruhunu da kaleme aldığı bir metindir. His ve düşünce dünyasını şekillendirirken yerli ve milli olanı esas alan şair, Batı'nın sanat ve düşünce sistemlerinden de yararlanarak *kökleri mazide âti olmak* gibi makul bir senteze ulaşmaya çalışır.

Ahmet Hamdi Tanpınar, eşya ve mekânın kendine özgü bir ruh taşıdığına inandığından eserlerinde mekâna bu farkındalıkla yaklaşır. Varoluşun konumlandığı yer olan mekân, onun eserlerinde topoğrafik bir yer olmaktan çıkarak, mekanlaştırılmış zamana, tarihe, kimliğe, kültürel belleğe dönüşür. Bursa rüyası içinde, kuruluş devrinin atmosferi yeniden canlanır. Zaman ise Tanpınar sanatının en temel problemiğidir. Bursa'da Zaman şiirinde ve şiirlerini aratmayacak bir şiiriyetle kaleme aldığı nesirlerinde hep zamanın izleri okunur. Heidegger ve Bergson kanalından gelen bir zaman anlayışına sahip olan Tanpınar, insanın dışında gelişen, parçalanıp bölünebilen, ölçülebilen matematiksel zaman ile ruhun algıladığı zamanı ayırır. Ona göre, tüm varoluşu şekillendiren zaman karşısında insanoğlu yok olmaya yazgılıdır. Bu nedenle birey ancak cemiyete eklenerek, tarihsel bir süreklilik içinde anlam kazanır. Tarih ise geçmişte kalmış bir şey değil, varlığa ve varoluşa dair ne varsa içeren zaman'ın kendidir.

Zaman bilinci, toplumun süreklilik imgelerinin bilincinde olmaktır. Süreklilik imgeleri ise tarihi yeniden kurma gücüne sahip olan toplumsal bellek tarafından muhafaza edilir. Zira geçmiş, bugüne hizmet için bellekte saklanır ve şimdinin yaşantıları, geçmişin deneyimleri üzerine inşa edilir. Yazmak, belleğin ve bilincin taşıyıcısı olmaktır. Şiir ile bellek arasında çok özel bir ilişki bulunur. Bellek, şiire kaynaklık ederken şiir de belleği somutlaştırır. Tanpınar; bellek ile şiir ilişkisini ele alan, göze dayalı belleği önemseyen Marcel Proust gibi bir anımsama poetikası kurar. Bursa'da Zaman şiirinde, Proustgil bir yaklaşımla, kayıp zamanın peşindedir. Sanatın Orpheus'u olarak yorumlanan Ahmet Hamdi Tanpınar'ın Bursa'da Zaman şiiri, içerdiği uzam-zamansal görümler ile okuru geçmişin kültürel mirası üzerine yeniden düşünmeye sevk eder.

Kaynakça

- Ağaoğlu, A. (2008). Tanpınar'da Kent Simgesi. A. Uçman & H. İnci, *Bir Gül Bu Karanlıkarda /Tanpınar Üzerine Yazılar* içinde (ss. 395-396). İstanbul: 3F Yayınları.
- Bachelard, G. (2006). *Su ve Düşler / Maddenin İmgelemi Üzerine Deneme*. (Olca Kunay, Çev.). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Bachelard, G. (2008). *Uzamanın Poetikası*. (Alp Tümertekin, Çev.). İstanbul: İthaki Yayınları.
- Berger, J. (2011). *Görme Biçimleri*. (Yurdanur Salman, Çev.). İstanbul: Metis Yayınları.
- Bozkurt, A. (2015). *Unutma Zamanı / Yazı, Bellek ve Eleştiri*. İstanbul: İnkılap Yayınları.
- Çolak, V. (2011). *Şiir Nedir ve Nasıl Yazılır*. İstanbul: İkaros Yayınları.
- Çüçen, A. K. (2003). *Heidegger'de Varlık ve Zaman*. Bursa: Asa Kitabevi.
- Gündoğan, A.O. (2010). *Bergson*. İstanbul: Say Yayınları.
- Kaplan, M. (2006). *Tanpınar'ın Şiir Dünyası*. İstanbul: Dergâh Yayınları
- Kaplan, M. (2008). Bir Gül Bu Karanlıkarda. A. Uçman & H. İnci, *Bir Gül Bu Karanlıkarda /Tanpınar Üzerine Yazılar* içinde (ss. 62-68). İstanbul: 3F Yayınları.
- Korkmaz, R. (2008). *Aytmatov Anlatılarında Ötekileşme Sorunu ve Dönüş İzlekleri*. Ankara: Grafiker Yayınları.
- Levinas, E. (2006). *Ölüm ve Zaman*. (Nami Başer, Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Tuba DALAR

Okay, O. (2015). *Sanat ve Edebiyat Yazıları*. İstanbul: Dergâh Yayınları.

Su, H. (2017). Mekân Bilinci. K. Alver & D. Boz, *Mekân Hikâyeleri* içinde (ss. 31-69). İstanbul: İz Yayınları.

Tanpınar, A.H. (2013). *Yaşadığım Gibi*. İstanbul: Dergâh Yayınları.

Tanpınar, A. H. (2011a). *Beş Şehir*. İstanbul: Dergâh Yayınları.

Tanpınar, A. H. (2011b). *Saatleri Ayarlama Enstitüsü*. İstanbul: Dergâh Yayınları.

Tanpınar, A. H. (2004). *Huzur*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.